

A doktori értekezés tézisei

XIX. SZÁZADI ÚTI BESZÁMOLÓK

TÓTH LŐRINC ÉS PETŐFI SÁNDOR MŰVEINEK ÖSSZEHAONLÍTÓ SZÖVEGSTILISZTIKAI VIZSGÁLATA

ÍRTA:

NÁBRÁDINÉ JURASEK IBOLYA

Budapest

2007

1. A vizsgálat elméleti alapjai, célja és módszere

1.1. Elméleti háttér, a dolgozatban érvényesített stílusfogalom

Dolgozatom tárgya Petőfi Sándor Úti jegyzetek és Úti levelek Kerényi Frigyeshez című prózai műveinek és Tóth Lőrinc Úti tárcza című könyvének szövegstilisztikai elemzése. A tudományos vizsgálatok megállapításait nagymértékben meghatározza az az elméleti rendszer, amelynek alapján a vizsgálat megtörténik. Ezért elengedhetetlenül fontos azoknak a nyelvészeti-stilisztikai irányzatoknak, alapelveknek rövid összefoglalása, amelyeket a dolgozatban alkalmazni kívánok.

Mindenekelőtt a **funkcionális szemlélet** lényegi megállapítását kell említenem, mely stílusfelfogásomat meghatározza, s melyet Szathmári István így összegez: „alapja a nyelvi valóság, vagyis figyelembe veszi, sőt középpontba állítja a nyelvi-stiláris és nyelven kívüli ún. extralingvális eszközöknek a mondanivaló kifejezésében, illetőleg az alkotás egészében betöltött igen bonyolult és változatos, sokszor csak nagyon nehezen kihámozható funkcióját, funkcióit” (Szathmári 1994. 27).

A második alapkategória a **pragmatika**. A nyelvtudomány pragmatikai fordulata után, napjainkban, „a nyelvleírás nem végezhető el a szűkebb értelemben vett grammatikán kívüli fenomének figyelembevétel nélkül” (Tolcsvai Nagy 1995. 222). Továbbá a stílus a nyelvi cselekedetekben, a verbális interakciókban nyilvánul meg, ezért a pragmatikai összetevő elemzése a stilisztikában is elengedhetetlen (Tolcsvai Nagy 1996. 12, Kocsány 1989. 30, Eöry 1996. 133). Ide tartozik még, hogy a stíluselemzés tárgyát képezik azok az összetevők is, „amelyek már szélesebb összefüggésrendszerben határozzák meg a megformáltságot, amelyek hozzátartoznak a konkrét közléshelyzethez, ennek következtében mind a szövegalkotáshoz, mind pedig a megértéshez, de nem nyelvi természetűek (ilyen pragmatikai összetevő a beszédhelyzetben megnyilvánuló társadalmi szerepviszonyok összjátéka, a szövegtípus, a téma)” (Tolcsvai Nagy 1996. 12, Szabó 1988. 69–76, Fehér 2005. 7).

Témám szempontjából fontos a **dialogicitás**, melynek lényege, hogy a szöveg értelmét, jelentését a szövegalkotó és a szöveg befogadója együttesen hozza létre. Gadamer (1960/1984. 272) a hermeneutika felől ezt így fogalmazza meg: „A szöveg egy dolgot szólaltat meg, de hogy ezt teszi, az végső soron az interpretáló teljesítménye. Mindkettőjüknek része van benne.” A művek olvasói esetünkben a Petőfi-szövegeket más

módon értékelték a 19. században, mint a mai olvasók. Megjegyzendő azonban az, hogy a más módon való olvasói értelmezésnek határozott korlátait a Beaugrande–Dressler szerzőpáros hangsúlyozza (Beaugrande–Dressler 1981/2000. 60).

A negyedik alapkategória a **szövegközpontúság**, ez tulajdonképpen a mai stilisztikában evidencia (Szathmári 1983a, Szabó 1988, Szikszainé 2004. 303–337). A stílus a szövegnek minden pontján jelen lévő nyelvi jelenség, nem elkülönülő, önálló részként jellemzi a szöveget: „a stílus nem dísz, ami valamely kész szövegre utólag az elérendő cél érdekében rákerül” (Tolcsvai Nagy 1996. 107).

A dolgozatban általam érvényesített **stílusértelmezés** kiindulópontja a funkcionális stilisztika stílusfelfogása: „a funkcionális stilisztika szabályainak megfelelően stíluson egyfelől a hangoztatásban, a lexikális síkon és a grammatikai szerkesztésben jelentkező többletet, a nyelvi közlést kísérő második szólamot értem. Illetőleg másfelől a stílust úgy tekintem, mint a nyelvi anyagraktárnak, továbbá a nyelvhasználati szabályoknak, röviden a nyelvi lehetőségeknek mint variánsoknak a felhasználását, közelebbről ezek bizonyos határozott célú kiválogatásának és elrendezésének az eredményét” (Szathmári 1983b. 405). Ez, a stílust választásként és elrendezésként értelmező funkcionális stilisztika fontos szerepet tulajdonít a kommunikációs tényezőkhöz való kötöttségnek.

A stílus a szövegrételem alapvető fontosságú részeként határozható meg általánosságban és funkcionális megközelítésben is (Pethő 2004. 10).

1.2. A dolgozat célja, módszere és korpusza

Céлом Petőfi két útirajzának oly módon való bemutatása, hogy nyelvi, stílusbeli sajátosságait a korszak egy minden tekintetben tipikus útleírásával hasonlítom össze. Kiindulásnak ezért Tóth Lőrinc művét vettem. Arra kerestem a választ, hogy melyek a két szerző úti beszámolóinak legjellemzőbb nyelvi-stilisztikai eszközei. A művek mennyire képviselik a kor által elvárt nyelvi és műfajbeli normát? De legfőképpen az érdekelt, hogy Petőfi két prózai műve mennyire és miben tér el az akkor megszokottól. Miért érezzük stílusát, nyelvezetét több mint másfél évszázad elteltével is modernnek, élvezetesnek? Miben rejlik szövegeinek változatossága?

Petőfi szövegeit azért választottam, mert életművében mindkettőt jelentős alkotásnak tekintem, ezt a Petőfi-irodalom is egybehangzóan

igazolja (vö.: Horváth János 1922; Martinkó András 1965). Továbbá azért, mert merőben eltér a reformkor számos útleírásának bármelyikétől, nem követi semmiben sem a megszokottat. Tóth Lőrinc művére pedig azért esett a választásom – több útleírás elolvasása után –, mert minden tekintetben méltó partnernek találtam a Petőfivel való egybevetésre, mindamellett pedig prototipikus útleírásnak számított a maga korában.

Vizsgálati **módszerem** a következő: a Tóth Lőrincre jellemző nyelvi-stilisztikai jelenségekből indulok ki úgy, mint a maga korában minden tekintetben tipikusnak számító útirajzból, és azt vizsgálom, hogy Petőfi ettől mennyiben és hogyan tér el. Ez a szempont teszi lehetővé és szükségessé, hogy munkám során a hagyományos és modern stíluselemzési módokra egyaránt támaszkodjam. Alapvetően a funkcionális stilisztika eredményeire (olyan értelemben is, hogy a stíluselemzésnek mindenkor funkcionálisnak kell lennie), a szövegtanra, a kommunikációelméletre, a pragmatikára. Nyelvészeti jellegű munkám témájából adódóan természetesen összefonódik az irodalomtudomány egyes területeivel és a nyelvtörténettel is, hiszen a XIX. század nyelvvel foglalkozik. A globalitás elvét tartom szem előtt: a szöveg egységes egész, globális struktúra, így az egészet kell megragadni, abból kell kiindulni, és onnan jutni el a részletekig. (Vö.: Szabó 1988.; Szathmári 1998). Az alkotóelemekig nyúló vizsgálathoz szükségesnek tartom a statisztikai adatokat is tartalmazó, nyelvi szintekre építő grammatikai, stilisztikai elemzést is, ebben elsősorban Deme László módszerére támaszkodom. (Vö.: Deme 1971; V. Raisz 1996a; V. Raisz 1996b).

2. Az értekezés felépítése

A dolgozatban megvalósuló stilisztikai elemzés –mint említettem – pragmatikailag is meghatározott vizsgálat, mely a külső kontextusok bevonásával igyekszik rámutatni a művek különbözőségeire. Esetünkben ezek a következők: a közlő egyénisége, a közlés körülményei és az intertextualitás, az írások születésének célja, a közlemény témája és a tartalmi informativitás, a közlemény vevője, a fogadtatás, továbbá a műfaji sajátosságok.

Tóth Lőrinc 1844-ben jelentette meg a maga útleírását, miután bejárta Nyugat-Európa valamennyi jelentős államát, eljutott Angliába, Írországba is. Művének témája nagyszabású utazásának minden

momentuma, valamennyi látnivalójával, állomásával, eseményével együtt. Főszereplője a látvány, a szerző igyekszik mindvégig a háttérben maradni. Legfőbb szövegszervező elv az útirány és az általa megszabott helyszínek együttese. Tartalmi informativitása óriási, a kitűzött célnak és írói alaposságának, igényességének köszönhetően. Mindenre kiterjedő figyelme nem hagy semmit említetlenül. Megragadja a tájak és városok, épületek szépsége, az utak állapota, a közlekedési eszközök menetrendje, pontossága, a közintézmények szervezett működése, a gyárak termelési adatai, a színházak műsora, a múzeumok anyaga, az illető nemzetek történelme és irodalma stb. Amiről ír, azt minden esetben a legteljesebb alapossággal teszi. Mindeközben igyekszik háttérben maradni, az alapvetően objektív tényközlést csak időnként szakítja meg egy-egy szubjektív megjegyzése. Ez a megjegyzés általában az elmaradott hazai állapotokra utal. A külföldön látottakat sem dicséri fenntartás nélkül. Ritkán ugyan, de él kritikus megjegyzésekkel, mint például Amszterdam rossz levegőjének említésekor: „Az élvezetet csak a csatornák kellemetlen szaga rongálja, mellyben én részemről nem akarnék amsterdami százezres lenni.”

Tóth Lőrinc az elvárásoknak megfelelő útleírást alkotott mind felfogásában, mind ízlésében, nyelvhasználatában, stílusában, azaz mindenben követte a konvenciót. Centrális útleírást hozott létre. A fogadtatás is kedvező volt.

Petőfi 1845-ös felvidéki útjának élményeit Uti jegyzetek címen tette közzé. Utazásának célja merőben más, mint Tóth Lőrincé vagy azon kortársaié, akik úti beszámolókat publikáltak. Abban is különbözik e munka, hogy Petőfi nem külföldön, hanem csupán az országon belül utazgat. Nem fűti nemes elhatározás, szabadulni kíván a kötöttségektől, otthagyja biztos kenyérkereső állását a Pesti Divatlapnál, Vahot Imre mellett, és nagy elhatározással hosszabb felvidéki útra indul barátainak meglátogatására. Petőfi utazgatni készül, különösebb útiterv nélkül, barátainál időzve, ahogy a körülmények hozzák. Egyszerűen csak jól akarja érezni magát. Utazgatni cél nélkül egyébként is nagyon szeret, erről néhány korábbi költeményében is tudósít (A csavargóhoz; Ez már aztán az élet). Útjáról készült beszámolóinak (folytatásokban jelent meg az Életképekben) nem titkolt célja pedig az, hogy a világ előtt kitárulkozzék, hogy olvasói minél jobban megismerjék őt magát. Az utazás helyszínei csak a háttérrel adják ehhez, hiszen a főszereplő mindvégig ő maga.

A költő 1847 májusában ismét útra kel. Ezúttal Erdély tájait – ahogy ő nevezi: a másik magyar hazát – igyekszik meghódítani. Közben

azonban a Felvidéken is megfordul, hiszen különösebb útiterve most sincs. Élményeit húsz fiktív levélben adja közre a győri Hazánk című lapban, s az Úti levelek Kerényi Frigyeshez címet illeszti eléjük. A korban igen szokatlan lírai-vallomásos feltárulkozás ez, s az úti események valójában még inkább háttérben maradnak, mint az Uti jegyzetekben. Ez a műfaj – a levélforma – szintén egyfajta szubjektív szabadságot engedélyez, hiszen minden eltérést, kilengést elbír. Ezzel a lehetőséggel él is a költő, az előbeszéd közvetlenségével fogalmaz, jelentéktelen dolgokat megemlíti, fontosakat elhallgat. (A levél műfaj rendkívül divatos ebben az időben, olyannyira, hogy a korabeli lapok levelezési rovatokat is fenntartottak.)

Petőfi műveinek fogadtatása korántsem volt olyan kedvező, mint Tóth Lőrincé, sőt egyértelmű elutasításra talált a kortárs kritikusok körében. Az Életképek bírálója szerint az Uti jegyzetek *„legnagyobb pongyolasággal van írva, elmés akarna lenni, de célját nem éri, mert sokszor igen jól jöhet ki valamely szójáték vagy mondat vigadó társaságban, ami aztán leírva nagyon vizenyössé válik.”* A Honderű *„az irodalomban hallatlan arroganciá”-t, „féktelen szerénységet”-et* emleget. Az Életképek *„csárdai tempó”-t, „káromkodási műszavak”-at* és *„aljas pór kifejezések”-et* kifogásol (Tompai 1955. 432).

A pragmatika társalgási elvekkel foglalkozó elmélete alapján kísérletet teszek arra, hogy kiderítsem annak lehetséges okait, hogy a mű megítélése miért ilyen elutasító a maga korában, míg az utókor egyértelműen remekműnek tekinti Petőfi e prózai alkotásait is. E vizsgálathoz Grice modelljének a használata a legcélszerűbb, befogadóközpontú együttműködés-elmélete, valamint a kommunikációs viselkedést szabályozó négy kategória (a mennyiség-, a minőség-, a relevancia-, és a módmaxima) miatt. Petőfinél a maximák semmibe vevése mindig tudatosan, valamilyen jelentés hozzáadásának szándékával történik. Ilyenkor a beszélő vagy az író valószínűsíthetően figyelembe veszi az együttműködési elvet, de azt szándékosan megsérti. Tóth Lőrinc könyve ilyen szempontból érdektelen, a hagyományokat tisztelő, a maximákat tiszteletben tartó verbális magatartása miatt.

A **szövegmondatok vizsgálata** tekintélyes részt foglal el a dolgozatban. A szövegek stílusát oly módon is minősíthetjük, hogy számba vesszük, értékeljük minden mondatukat valamely választott szempont alapján – főként kvantitatív módszerrel. V. Raisz Rózsát (1996. 215) idézve: *„Ezek látszólag mondatstilisztikai vizsgálatok, valójában azonban a szöveget jellemzik.”* Úgy gondolom, hogy a mondat magán viseli valamely stílus jegyeit, és befolyásolja a benne előforduló elemek

stilisztikai szerepét. Már Arany János is ekképp vélekedett: „A mondat a stílus törzse, a szavak a lombozat.” (Idézi V. Raisz 1996. 214).

E részben abból indultam ki, hogy Petőfi stílusa egyszerűbb, a maga korában modernebb, sőt teljességgel más, mint a megszokott, és változatosabb Tóth Lőrincénél. A mai olvasó számára pedig kifejezetten élvezetes, természetes és korszerű – ennek a ténynek a mondatszerkezeti és szerkesztettségi sajátosságokban is tükröződnie kell.

Mindez Tóth Lőrinc könyvéről nem mondható el, annak ellenére, hogy munkája sok szempontból mára – 160 év elteltével – sem veszített aktualitásából. Stílusa nehezkesebb, egysíkúbb, a változatosság kevésbé jellemzi grammatikai megoldásait. E fejezet célja a két szerző, illetve a három mű mondatai, mondatszerkezetei közötti különbségek bemutatása, számszerű adatokkal való bizonyítása. A módszert Deme Lászlótól (Deme 1971) vettem át, de közülük csak azokat végeztem el, amelyek célszerűnek látszottak, tehát azokat, amelyek várhatóan különbségeket mutatnak a két szerző és három műve között.

A szövegek terjedelme különböző, a legrövidebb az Uti jegyzetek, amely felfelé kerekítve negyvenkétezer karakternyi hosszúságú, az Úti levelek Kerényi Frigyeshez hetvennyolcezer.

Mindkét mű valamennyi mondatát számba vettem, elemeztem. Tóth Lőrinc könyve lényegesen hosszabb, hat füzetben többszáz oldal terjedelemben jelent meg. Ebből a teljes mű ismeretében a magam meggyőződése, valamint a felhasznált szakirodalom útmutatása alapján százezer karakter terjedelmű részletet elegendőnek találtam az összevetéshez. Ez a rész a harmadik füzetből való, melynek Németalföld és Belgium a címe. Mivel az összevetett korpuszok terjedelme különböző, az adatokat a könnyebb összehasonlíthatóság végett százalékos formában is megadtam.

Ebben a munkában Petőfi két szövege lényegesen több problémát okozott, mint Tóth Lőrincé. Petőfinél ugyanis sok a „szabálytalan” mondat: a hiányos szerkezet, a beékelte mondat, a módosító mondatrészlet és igen gyakori a szómondat. Ezzel szemben Tóth Lőrinc gondolatait többnyire teljes szerkezetű, zárt, szabályos, lényegesen több tartalmas szót magában foglaló mondatokban fejezi ki. Petőfi mondatainak elemzésekor ezenfelül is a legtöbb nehézséget az egyszerű és az összetett mondat elhatárolása, illetve a tagmondatok számának megállapítása jelentette. A különböző vélekedések ismeretében a saját álláspontom kialakítását legfőképpen Keszler Borbála tanulmányai segítették, illetve befolyásolták (Keszler 1977; Keszler 2000).

Elsőként a mondathosszúság vizsgálatát és az abból adódó szerkesztettségi mutató kiszámítását végeztem el. Ennek eredményeként kiderült, hogy az egyes korpuszokban hogyan alakul az egyszerű és a különböző számú tagmondatokat tartalmazó összetett mondatok aránya. Az eredmények meglepőek, ugyanis azt mutatják, hogy a két szerző, illetve a három mű e tekintetben nem mutat lényeges különbségeket: az Uti jegyzetek szerkesztettségi mutatója 2,96; az Úti levelek 3,22; míg az Úti tárcza 2,93.

Ezután a tagmondatok közötti kapcsolódásokat vettem sorra. Miután számszerűen bebizonyosodott az, hogy az alárendelő és mellérendelő kapcsolások aránya között lényeges különbség szintén nincsen, elvégeztem az alá- és mellérendelések fajtái részesedési arányának összehasonlító vizsgálatát is. Vannak ugyanis gyakoribb és ritkább, egyszerűbb és bonyolultabb, azaz kevésbé értékes és értékesebb, igényesebb fajták mind az alá-, mind a mellérendelésben. Vizsgálataim eredményei is ezt igazolják. (A mellérendelőkön belül a leggyakoribb, tehát a legkevésbé értékes az egyszerű kapcsolatos viszony, más az értéke a ritkábbaknak, például az ellentétesnek és a többinek. S ugyanígy az alárendelők között a jelzői és a határozói az egyszerűbb megoldás, ennél igényesebb az alanyi, tárgyi, állítmányi. Ezek a mutatók már a szöveg tartalmi bonyolultságára is utalnak.)

Röviden összefoglalva megállapítható, hogy Petőfinél a mellérendelések közül az ellentétesek aránya 25 % fölött van – megjegyzem, az ellentét a legfőbb szövegszervező erő mindkét művében, mely jelen van a mondat fölötti és a mondat szintje alatti nyelvi szinteken is –, az okadó magyarázóké átlagosan 17 % körül mozog. Ezzel szemben az Úti tárczában a kapcsolatosak 82 %-ot (!) tesznek ki, a magyarázók részesedése 9 %, a többi típus jelentéktelen számú.

Érdekes az alárendelések fajtáinak megoszlása is. Tóth Lőrincnél a jelzői alárendelések túlsúlya dominál 62 %-kal, Petőfinél ez csupán 40 %. Kiemelném még, hogy Petőfi kedveli a tárgyi alárendeléseket: mindkét művében átlagosan 18 %. Tóth Lőrincnél ez még a 3 %-ot sem éri el. Összefoglalva: Petőfinél mind az alá-, mind a mellérendelők típusaiban nagyobb a változatosság. Tóth Lőrinc művének egyenletessége, helyenkénti monotonája tehát ezzel is magyarázható.

Ezt követte a mondatrjedelem vizsgálata. Ez óriási különbségeket mutatott. (A mondatrjedelem a mondatban foglalt tartalmas szavak számát jelenti.) Csupán néhány adatot emelnék ki: az egyszerű mondatok esetében az Uti jegyzetek 5,65; az Úti levelek 5,76; míg az Úti tárcza 9,69 mutatóval; a hattagú összetett mondatok esetében az Uti jegyzetek ~

27; az Úti levelek ~ 22; ám az Úti tárcza ~ 38-as számmal mutatja ezt a jelentős különbséget. Tehát Tóth Lőrinc mondatainak átlagos terjedelme jóval nagyobb Petőfi mindkét szövegének mondatainál. Ennek sok oka van, egyet említenék: nála nagyon csekély számban szerepelnek ún. ultrarövid, azaz egy-, két- és háromszavas mondategységek. Megjegyzendő, hogy Tóth Lőrinc érzelmei nyilvánítására is hosszabb, szabályosabb mondatformákat használ. Továbbá a pontos leírás, megjelenítés érdekében nagyon gyakran „végtelen” felsorolásokat alkalmaz, sokszor túlságosan részletez. Fontos még, hogy Petőfinél a szóródás nagyobb, az írásművek különböző pontjain lényeges eltérések mutatkoznak. Helyenként igen szűkszavú és tömör, máskor pedig a végletekig bőbeszédű, sőt szószátyár. Ennélfogva is igen változatos. Ez a jelenség Tóth Lőrincire egyáltalán nem jellemző.

A fejezetben szereplő eredmények arra ösztönöztek, hogy a mondatok szerkesztésbeli különbözőségeit a glosszémák szintjén is megvizsgáljam. Így került sor a korszak nyelvhasználatára igen jellemző jelenségek, a halmozás és a közbeékelődés feltárására. Majd pedig a szenvedő ragozású igei állítmányok számbavételére. Ez utóbbi Petőfinél mindössze tizenegyszer fordul elő, és valamennyi alkalommal stilisztikai céllal használja. (De egyéb munkáiban sem alkalmazza gyakran. A János vitézben egy, a Helység kalapácsában szintén egy, Az apostolban három, összes költeményeiben csupán harmincnyolc fordul elő.)

Önálló fejezetben foglalkoztam Petőfi két művének élőbeszédbeli fordulataival mint a társalgási stílus legfőbb megnyilvánulásaival. Eljárásomat az indokolta, hogy a szóbeliségre jellemző sajátosságok fontos stílusmeghatározó tényezők Petőfi mindkét útirájában. A korabeli útleírások stílusától, hangnemétől az ilyen grammatikai formák, beszédfordulatok idegenek voltak, Tóth Lőrincnél sem olvashatók. A „modern” társalgási nyelv reformkori jellemzőit vettem sorra, s ezek ismeretében foglalkoztam Petőfi szövegeiben a megszólítások, a társalgási fordulatok, az idegen szavak, az igen gyakori indulatszók, az illetlen szavak (esküdözés, átkozódás, káromkodás) és az eufemizmusok előfordulásával. Majd pedig az élőbeszéd folyamatában jelentkező „hiányosságokat” mint stílusmeghatározó tényezőket veszem sorra: az elhallgatást, a hatásszünetet, a helyreigazításokat és az erősen vulgáris töltelékszót, az *izét*, melyet Petőfi a szépprózában bátran alkalmaz.

3. Összegzés

Petőfi Sándor zseniális nyelvművész volt, tökéletesen ismerte, és mesterien alkalmazta anyanyelvét, ugyanakkor egyszerűen a hangulatainak megfelelően fogalmazott. Két prózai művében mindvégig lírikus maradt, belső világát tárta az olvasó elé. Ezt meglepő egyszerűséggel, a kor társalgási nyelvére jellemző eszközökkel tette. Mindamellet megjegyzendő, hogy sokszor megsértette kortársai nyelvi ízlését, érzékenységét. Útirajzainak nyelvezte messze megelőzte kora nyelvhasználatát, e prózai alkotásainak színvonala eléri költeményeinek nagyságát. Ebben a műfajban is megismételhetlent és nagyszerűt alkotott. Egyéni stílusa, látásmódja, grammatikai megoldásai utolérhetetlenek. Teljesítménye nemcsak saját korában, hanem ma is átlagon felüli. Ezt igyekeztem Tóth Lőrinc korrekt, igényes, de a korszak megszokott útleírását képviselő művének bemutatásával, a kettő összevetésével bizonyítani.

Eltérő egyéniségük, különböző jellemük ellenére hasonló gondolatok, azonos témák szép számmal akadnak műveikben. Mindketten írnak politikai kérdésekről, választásokról, azonos irodalmi nagyságokról, nemzetük elmaradottságáról, nemzetiségi és zsidókérdésről, stb. Mindketten jártak például bányában, posztógyárban. Rokon témára tehát bőven akadnak, azok megírásának azonos és különböző vonásait érdemes lenne megvizsgálni. Dolgozatom nem tér ki a szöveg jó néhány alkotóelemének feltárására sem (pl. bekezdéstípusok, a szövegkohézió és konnektorok, az alakzatok vizsgálatára stb.), de ez nem is volt feladata.

Munkámmal igyekeztem az alapvető különbségekre a feltárt részletek segítségével rámutatni, a bevezetőmben vázolt célokat megvalósítani.

Az összefoglaláshoz felhasznált irodalom

- Beaugrande – Dressler 1981/2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Corvina Kiadó, Bp.
- Deme László 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Eöry Vilma 1996. Szövegtipológia – stílustipológia. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 130–151.
- Fehér Erzsébet 2005. Az önkép és önbemutató változatai József Attila leveleiben. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze*. Debrecen. 7–18.
- Gadamer, Hans-Georg 1960/1984. *Igazság és módszer*. Gondolat Kiadó, Bp.
- Horváth János 1922. *Petőfi Sándor*. Pallas Kiadása, Bp.
- Keszler Borbála 1977. Az egyszerű és az összetett mondat határsávja. In: Rácz Endre – Szathmári I. (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből*. Tankönyvkiadó, Bp. 111–133.
- Keszler Borbála 2000. Az egyszerű és az összetett mondat határsávja. In: Keszler (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 461–471.
- Kocsány Piroska 1989. Szövegnyelvészet vagy a szövegtípusok nyelvészete. *Filológiai Közöny* 1. 26–44.
- Martinkó András 1965. *A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Pethő József 2004. *A halmozás alakzata*. Nyelvtudományi Értekezések. 154. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Szabó Zoltán 1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Bp.
- Szathmári István 1983a. A szövegstilisztika tárgyköréről. *Magyar Nyelv* 79. 149–162.

- Szathmári István 1983b. Arany János és a magyar nyelvtudomány. *Magyar Nyelv*. 397–408.
- Szathmári István 1994. *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Szathmári István 1998. Stíloselemzés és stílusirányzat. In: Szathmári (szerk.): *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Szikszainé Nagy Irma 2004. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Bp.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1995. A stílus diszkurzív elmélete felé. *Helikon*. 219–231.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Tompa József 1955. Az irodalmi nyelv. In: Pais Dezső (szerk.): *Nyelvünk a reformkorban*. Akadémiai Kiadó, Bp. 315 – 434.
- V. Raisz Rózsa 1996a. Két témakör a mondattan stilisztikájából. In: Szathmári (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 214 – 233.
- V. Raisz Rózsa 1996b. A kvantitatív módszer a stilisztikában. In: Szathmári (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 387–395.

Travelogues from the 19th century
A comparative study of Lőrinc Tóth and Sándor Petőfi from the
textual stylistics perspective

The theme of my dissertation is the analysis of Sándor Petőfi's prosaic works, *Travelling notes* and *Travelling letters to Frigyes Kerényi*, and Lőrinc Tóth's *A journey feuilleton*.

My aim is to present the linguistic and stylistic features of Petőfi's two travelogues in comparison with a from-all-aspects typical journey report of the period.

The essence of my research methodology: I take the linguistic and stylistic phenomena which fully characterize Lőrinc Tóth's style as a starting-point, and I search for the manifestations of differences and of their extents in Petőfi's works. This makes it possible and necessary to use both 'traditional' and 'modern' methods of style analysis, so I basically rely on the results of the functional stylistics, syntax, communication theory and pragmatics. However, my philological-like piece of work, having the theme of the language of the 19th century, is evidently interwoven with certain areas of literary studies and the history of language. At the same time I keep the principle of totality in view: text is a unified piece of work, a global structure, therefore one must seize a clear sight of the whole, taking it as a starting-point, and then gradually attain the details. (Jakobson: *Sound, sign, poem*. Bp. 1972. ; Szabó, Zoltán: *Textual criticism and stylistics*. Bp. 1988.; Szathmári, István: *Style analysis and stylistic trend*. In: Szathmári / Ed./: *Stylistics and practice*. Bp. 1998).

For the examination reaching as far as the basic components, grammatical and stylistic analysis which contains statistical data and builds on different linguistic levels is indispensable. In this process I mainly follow László Deme's method. (Deme, László: *The frequency analysis of features in the structure of the sentence*. Bp. 1971.; V.Raisz, Rózsa: *Two themes from the stylistics of syntax*. In: Szathmári, István /Ed./: *How far has stylistics gone?* Bp. 1998).

Lőrinc Tóth's work was considered a prototypical travelogue in his time, besides I found it worthy of comparison with Petőfi. Petőfi's two works do not follow the usual patterns despite of several accords which stem from the genre of a travelogue, but they mainly deviate with the dominance of their conversational style. In his pieces of work there are

several phrases, everyday expressions, grammatical solutions which do not occurred in literary compositions of that time, not even in the polite conversation, therefore they cannot be found in Lőrinc Tóth's works either. Their language is informal, most of the time it is unlaboured and natural, but occasionally deliberately careless, in fact, improper.

I do not deal with all the elements and characteristics of the two authors' language and style to the same extent concerning depth and length (it would be impossible). I discuss the phenomena in details which characterize the works from linguistic and stylistic point of view, and I compare them to the linguistic particularities of the Reform era.

In order to understand and interpret these pieces of work, and with the intention of revealing the differences, taking the pragmatic standpoints into consideration and examining the extralinguistic features of the texts have great importance. Therefore, the communicative circumstances and situations, the speaker's personality (and behaviour) as the most significant factor in stylistics, the purpose of the writing, moreover the relationship between the speaker (sender) and the reader (receiver), the reception and influence of the composition are all expounded in my dissertation. In addition to this, I also study the topic of the piece of poetry, the characteristics deriving from the genre of the text, the content informativity, the similar issues, and the manifestations of the similar or different approaches. The examination of text sentences has been given a great emphasis in my dissertation. One way to qualify the style of texts is to consider and evaluate each sentence based on a chosen criterion – applying a mainly quantitative method. According to V. Raisz, Rózsa "these are seemingly sentence stylistic examinations, but actually they describe the whole text." (1996: 215). I believe that a sentence bears all the characteristics of a given style and it has an influence on the stylistic roles of its components. Based on the examination of sentence length, and the structural index issued from it, as well as the types of connections between the clauses, no significant difference can be traced between the two authors and the three works: the structural index of the *Travelling notes* is 2,96; of the *Travelling letters* 3,22; and that of *A journey feuilleton* is 2,93. However, the comparative study of the ratio of subordinate and of co-ordinate clauses reveal significant differences.

To sum it up, it can be ascertained that the ratio of contrasting coordinations in Petőfi's work is above 25 % - it is to be mentioned that the contrast is the main text organizing power in both of his works, which is present both on the grammatical levels above and below the sentence- whereas the ratio of explanative clauses is 17 % on the average. On the

contrary, in the *Journey feuilleton* the connected co-ordinations amount to 82 %, the ratio of explanative ones is 9%, and all the other types occur in an insignificant degree.

The examination of sentence length displayed great differences. The average sentence length in Lőrinc Tóth's work is much bigger than those in Petőfi's works. One of the many reasons is that ultra-short sentences containing only one, two or three words occur in a very small numbers in his works. Also in order to express his feelings, Lőrinc Tóth uses longer and more standard sentence forms. Furthermore, for the sake of exact description and depiction, he often applies "endless" enumerations and many times he overparticularizes. I would also mention that in Petőfi's works the dispersion rata is larger, there are significant differences at different points of the works. In some cases he is rather short-spoken and concise, other times he is extremely talkative, and indeed wordy. Consequently, he is multifarious, too. This phenomenon is not characteristic of Lőrinc Tóth's style at all.

I devote a whole chapter to the phrases of spoken language in Petőfi's two works as the main manifestations of colloquial language, the linguistic forms of improper words (such as swearing, malediction, and cursing), the phenomena of concealment and effective pausing, rectification, the *ah, oh* sort of word-sentences, and the stylistic role of the usage of words of foreign origin. All of these do not occur in Lőrinc Tóth's work.

The research which used the method of functional stylistics and enforced pragmatic view-points, but set out from taxonomical basis, supported the hypothesis that we, although 160 years went by, perceive Petőfi's journey reports more modern because he builds on the informality of spoken language and employs colloquial language in both of his works.

Válogatott publikációim

Oktatási segédletek:

Segédanyag a Beszédművelés című tantárgy oktatásához. Esztergom, VJTF. 1990.

Gyakorló levelek magyar nyelvtanból. VII. füzet. Szerk.: Dr. Gábris József. FEB. Esztergom, 1990.

Önálló művek:

Úti beszámolók. Tóth Lőrinc és Petőfi Sándor műveinek összehasonlító szövegstilisztikai vizsgálata. Bölcsészdoktori értekezés. ELTE. Budapest, 1994. kézirat.

Nábrádiné Jurasek Ibolya – Nagy Katalin – Csiffáry Tamás: *Nyelvhasználati formák változása.* Főiskolai jegyzet. Esztergom, 1994.

Fordítás:

Szálasi Ferenc börtönnaplója. Filum Kiadó. 1997 – a német nyelvű bejegyzések fordítása.

Tanulmányok:

Egy szlovák falu, Sárisáp magyar és szlovák ragadványnevei. www.vjrktf.hu/EU2/tanul2.htm (2001)

Szentgyörgymező ragadványnevei. www.vjrktf.hu/EU2/tanul4.htm (2002)

„Nyelvében él a nemzet.” Új jelenségek a magyar nyelvben az Európai Unióba lépés idején. In: *VJRKTF Tudományos Füzetek.* Esztergom. 2004.

Világkép és kommunikáció a házassági apróhirdetésekből. Nyelvi és tartalmi jellemzők a házassági hirdetésekből negyedszázada és napjainkban. In: *VJRKTF Tudományos Füzetek.* Esztergom. 2005.

Publikációk az értekezés tárgykörében:

Úti beszámolók. Összefoglaló. In: Zsilinszky Éva – Érsok Nikoletta Ágnes – Slíz Mariann (szerk.): *Félúton*. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 2006. 92–98.

Petőfi és a társalgási maximák megsértése, avagy a költő és a korabeli nyelvhasználat. In: *VJRKTF Tudomány napi Füzetek*. Esztergom, 2007. 294–304.

Utazni jó! XIX. századi útleírások. In: *VJRKTF Tudomány napi Füzetek*. Esztergom, 2007. Megjelenés alatt.

Előadások az értekezés tárgykörében:

Úti beszámolók. Összefoglaló. Félúton konferencia. Budapest, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi Doktori Iskola, 2005. május 21.

Petőfi és a társalgási maximák megsértése, avagy a költő és a korabeli nyelvhasználat. A Magyar Tudomány Napja. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola. 2006. november 15.

Utazni jó! XIX. századi útleírások. A Magyar Tudomány Napja. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola. 2007. november 16.